

Юрій Клоновський
Yurii Klonovskyi
(Чернівці)

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТА МЕТОДОЛОГІЧНА РОЛЬ ТОВАРИСТВ ПІДТРИМКИ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У ГАЛИЧИНІ ЗАСНОВАНИХ ТЕОДОРОМ ЦЕКЛЕРОМ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

FUNKCJONALNA I METODOLOGICZNA ROLA STOWARZYSZEŃ WSPIERAJĄCYCH PROTESTANCKIE SZKOLNICTWO W HALIŻY, ZAŁOŻONYCH PRZEZ TEODORA CEKLERA: KONTEKST SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNY

У статті досліджується функціональна та методологічна роль асоціацій, що підтримували протестантську освіту в Галичині, заснованих Теодором Цеклером, у соціально-педагогічному контексті початку XX століття. Проаналізовано діяльність комітетів шкільної допомоги, спрямовану на збереження та розвиток протестантської освіти в умовах воєнних катаклізмів та соціально-політичних змін. Особливу увагу приділено проблемам матеріального забезпечення вчителів, організації навчання дітей-біженців, а також відновленню освітньої інфраструктури після руйнівних наслідків Першої світової війни. Підкреслено значення німецьких культурних та освітніх центрів як важливого чинника, що підтримує ідентичність місцевих протестантських громад та їх інтеграцію в ширший європейський освітній простір.

Ключові слова: протестантська освіта, Галичина, Теодор Цеклер, товариства, що підтримують освіту, соціально-педагогічний контекст, німецькі колонії, релігійна освіта, шкільні комітети допомоги, Перша світова війна, освітні ініціативи.

The article examines the functional and methodological role of associations supporting Protestant education in Galicia, founded by Teodor Cekler, in the socio-pedagogical context of the early 20th century. The activities of school aid committees aimed at preserving and developing Protestant education in the conditions of war, cataclysms and socio-political changes were analysed. Particular attention was paid to the problems of material security for teachers, the organisation of education for refugee children, and the reconstruction of educational infrastructure after the devastating effects of the First World War. The importance of German cultural and educational centres as a significant factor supporting the identity of local Protestant communities and their integration into the wider European educational space was emphasised.

Keywords: Protestant education, Galicia, Teodor Cekler, associations supporting education, socio-pedagogical context, German colonies, religious education, school aid committees, World War I, educational initiatives.

Aktualność problemu. Badania działalności stowarzyszeń wspierających protestanckie szkolnictwo w Galicji, zapoczątkowanych przez Teodora Cecklera, są istotne w kontekście studiowania historii edukacji i praktyk społeczno-pedagogicznych w wielokulturowym środowisku Europy Wschodniej pod koniec XIX i na początku XX wieku. Protestanckie instytucje edukacyjne, pomimo swojej stosunkowo niewielkiej liczebności, odgrywały znaczącą rolę w zachowaniu tożsamości kulturowej, językowej i religijnej niemieckich kolonii w regionie. Okres pierwszej wojny światowej ujawnił

słabość tego systemu: szkoły zostały zniszczone, społeczności rozproszone, a nauczyciele i uczniowie znaleźli się w sytuacji przymusowej migracji. Badanie doświadczeń funkcjonowania szkolnych komitetów pomocy i stowarzyszeń edukacyjnych pozwala prześledzić mechanizmy solidarności społecznej, kształtowania nowych podejść do organizacji nauczania i wychowania, a także aktualizuje kwestię roli instytucji edukacyjnych w zachowaniu stabilności społecznej w czasach kryzysu.

Analiza publikacji na ten temat. Kwestia rozwoju protestanckiej szkoły w Galicji i roli stowarzyszeń edukacyjnych, w szczególności tych założonych przez Teodora Czeklera, pozostaje mało zbadana we współczesnej nauce historyczno-pedagogicznej. W historiografii krajowej i zagranicznej uwaga skupia się głównie na ogólnych aspektach procesu edukacyjnego w Galicji pod koniec XIX – na początku XX wieku, a także na funkcjonowaniu wyznaniowych sieci szkolnych w wielonarodowym środowisku regionu.

Badania niemieckojęzycznych autorów z początku XX wieku zawierają ważne informacje na temat podstaw organizacyjnych działalności niemieckich wspólnot protestanckich, ich instytucji kulturalno-edukacyjnych oraz form wsparcia dla nauczycieli i uczniów. W pracach współczesnych historyków nacisk kładzie się na społeczno-polityczne warunki funkcjonowania edukacji wyznaniowej, stosunki międzyetniczne i międzywyznaniowe w Galicji. Jednak bezpośrednia analiza działalności stowarzyszeń wspierających szkolnictwo protestanckie, ich wkładu w zachowanie tożsamości religijnej i kulturowej niemieckich kolonistów, nadal jest nieobecna lub przedstawiona fragmentarycznie.

Źródłami są przede wszystkim:

- dokumenty archiwalne Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie (ЦДІАВЛ), gdzie przechowywane są statuty stowarzyszeń, sprawozdania z ich działalności, protokoły posiedzeń;
- materiały administracji austriackiej (decyzje o zatwierdzeniu statutów stowarzyszeń w 1911 r.);
- publikacje w ówczesnej prasie (w szczególności w «Evangelisches Gemeindeblatt» i lokalnych galicyjskich wydawnictwach).

W ten sposób w literaturze historyczno-pedagogicznej można dostrzec znaczne zainteresowanie naukowe problematyką edukacji wyznaniowej, jednak nadal niedostatecznie zbadany pozostaje społeczno-pedagogiczny wymiar działalności stowarzyszeń edukacyjnych założonych przez Teodora Czeklera. To właśnie powoduje konieczność kompleksowego zbadania tej kwestii.

Cel artykułu. Celem badania jest wyjaśnienie funkcjonalnej i metodologicznej roli stowarzyszeń wspierających protestanckie szkolnictwo w Galicji, założonych przez Teodora Czeklera, w kontekście społeczno-pedagogicznym początku XX wieku, a także określenie ich znaczenia dla zachowania tożsamości edukacyjnej i kulturowo-religijnej protestanckich społeczności regionu.

Problematyka powstawania i funkcjonowania protestanckich instytucji edukacyjnych w Galicji pod koniec XIX – na początku XX wieku należy do tych kierunków badań historyczno-pedagogicznych, które do tej pory nie zostały odpowiednio omówione w ukraińskiej nauce. Pomimo znacznego wkładu działaczy protestanckich w rozwój lokalnej szkolnictwa, ich działalność przez długi czas pozostawała poza zainteresowaniem badaczy z powodu szeregu obiektywnych i subiektywnych przyczyn – w szczególności ograniczeń ideologicznych okresu radzieckiego i braku odpowiedniego dostępu do materiałów archiwalnych.

Szczególne miejsce wśród protestanckich pedagogów zajmuje Teodor Cekler (1867-1949) – teolog, pedagog i organizator instytucji społeczno-opiekuńczych i edukacyjnych w Galicji. Jego działalność była ukierunkowana nie tylko na rozbudowę systemu ewangelickich placówek edukacyjnych, ale także na rozwój instytucjonalnego wsparcia dla tych szkół poprzez tworzenie stowarzyszeń. To właśnie one stały się środowiskiem, w którym protestanckie społeczności Galicji miały możliwość gromadzenia zasobów w celu zapewnienia procesu edukacyjnego, ochrony socjalnej dzieci i popularyzacji edukacji wśród ludności.

Celem artykułu jest przedstawienie funkcjonalnej i metodologicznej roli stowarzyszeń wspierających protestanckie szkolnictwo w Galicji, założonych przy aktywnym udziale Teodora Czeklera, a także analiza ich misji edukacyjno-opiekuńczej w kontekście społeczno-pedagogicznym początku XX wieku.

Przegląd badań naukowych i bazy źródłowej. Naukowe ujęcie działalności protestanckich stowarzyszeń edukacyjnych w Galicji odbywa się głównie w płaszczyźnie studiów historyczno-kościelnych, podczas gdy aspekt pedagogiczny pozostaje niedostatecznie opracowany.

Wśród ukraińskich badaczy uwagę na problematykę edukacji protestanckiej zwracali: O. Ruda, która badała ogólne tendencje rozwoju myśli pedagogicznej na Ukrainie pod koniec XIX – na początku XX wieku, I. Czarny, którego prace dotyczą historii edukacji religijnej;

W polskiej historiografii ważne są prace I. Rodezkau-Rydela, A. Alabrudzińskiej, S. Grelewskiego, w których prześledzono rozwój społeczności protestanckich w Galicji i ich działalność edukacyjną. Niemieccy badacze, w szczególności O. Wagner, zwracali uwagę na powiązania galicyjskich protestantów z europejskimi ruchami edukacyjnymi, w szczególności z działalnością Towarzystwa Gustawa Adolfa.

Źródłami są przede wszystkim:

- dokumenty archiwalne Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie (ЦДІ-АВЛ), gdzie przechowywane są statuty stowarzyszeń, sprawozdania z ich działalności, protokoły posiedzeń;
- materiały administracji austriackiej (decyzje o zatwierdzeniu statutów stowarzyszeń w 1911 r.);
- publikacje w ówczesnej prasie (w szczególności w «Evangelisches Gemeindeblatt» i lokalnych galicyjskich wydawnictwach).

W ten sposób badania nad funkcjonalną i metodologiczną rolą stowarzyszeń wspierających protestanckie szkolnictwo w Galicji opierają się zarówno na dostępnych źródłach archiwalnych, jak i na interdyscyplinarnej analizie literatury naukowej.

Historyczno-społeczne uwarunkowania powstania stowarzyszeń wspierających szkoły protestanckie w Galicji

Kształtowanie się protestanckiego szkolnictwa w Galicji odbywało się w złożonym środowisku wieloetnicznym i wielowyznaniowym. Na początku XX wieku region ten, wchodzący w skład monarchii austro-węgierskiej, charakteryzował się znaczną różnorodnością kulturową: obok siebie istniały społeczności ukraińskie, polskie, niemieckie i żydowskie, które miały własne tradycje i instytucje edukacyjne.

W tym wielowyznaniowym obrazie społeczności protestanckie stanowiły względną mniejszość, ale wyróżniały się wysokim poziomem zorganizowania. Dążenie do zachowania własnej tożsamości religijnej i zapewnienia dzieciom odpowiedniego wychowania skłoniło protestantów do tworzenia szkół i pomocniczych struktur edukacyjnych. Właśnie w tym kontekście pojawiła się potrzeba instytucjonalnych form wsparcia – stowarzyszeń, które miały zapewnić finansową, materialną i organizacyjną podstawę funkcjonowania protestanckich szkół.

W skali europejskiej działalność takich stowarzyszeń miała już długą tradycję. W Niemczech i Austrii od połowy XIX wieku działały **Towarzystwa Gustawa Adolfa**, które wspierały szkoły, sierocińce i inicjatywy społeczno-pedagogiczne. Ich doświadczenia aktywnie naśladowali galicyjscy protestanci. W szczególności w Lipniku pod koniec XIX wieku utworzono **Towarzystwo Wspierania Szkół**, które stało się wzorem dla podobnych organizacji w Stanisławowie i Lwowie.

Jednym z inicjatorów powstania takich stowarzyszeń w Galicji był **Teodor Cekler**. Zdając sobie sprawę z ograniczonych możliwości poszczególnych parafii i rodzin w zakresie finansowania szkolnictwa, widział w stowarzyszeniach sposób na mobilizację zasobów społeczności. Dzięki temu edukacja zyskała nie tylko podstawę finansową, ale także dodatkowy wymiar społeczny – wychowanie

wśród wiernych poczucia solidarności, odpowiedzialności za przyszłe pokolenia, współdziału we wspólnej sprawie.¹

Jaskrawym przykładem jest utworzenie w **Stanisławowie (Iwano-Frankiwsku) Towarzystwa Wspierania Szkół Protestanckich w 1911 r.** Jego statut został zatwierdzony przez władze austriackie 25 lipca 1911 r., a pierwsze posiedzenie założycielskie odbyło się 18 sierpnia tego samego roku. Już na początku organizacja zrzeszała około 80 członków, co świadczy o dużym zainteresowaniu społeczności. Towarzystwo nie miało na celu konkutowania z innymi stowarzyszeniami (szkołą niemiecką czy Towarzystwem Gustawa Adolfa), ale dążyło do zjednoczenia wszystkich zwolenników edukacji protestanckiej w celu jej rozwoju i popularyzacji.

Tak więc pojawienie się stowarzyszeń wspierających szkoły protestanckie w Galicji było spowodowane:

czynnikami społeczno-kulturowymi – potrzebą zachowania tożsamości w wielonarodowym środowisku;

czynnikami pedagogicznymi – koniecznością zapewnienia wysokiej jakości edukacji i wychowania dzieci w duchu tradycji protestanckiej;

czynnikami organizacyjnymi – dążeniem do instytucjonalnej samoorganizacji według europejskich wzorców;

osobistym wpływem Teodora Czeklera, który był ideowym i praktycznym inicjatorem tych procesów.

Działalność stowarzyszeń wspierających protestanckie szkolnictwo miała wieloaspektowy i kompleksowy charakter. Obejmowała nie tylko sferę edukacyjną, ale także społeczną, kulturalną, oświatową i obywatelską. Rozważmy główne kierunki działalności funkcjonalnej tych organizacji.

Głównym zadaniem stowarzyszeń było wspieranie procesu nauczania w szkołach protestanckich. Obejmowało to:

finansowanie zakupu materiałów dydaktycznych (podręczników, zeszytów, pomocy dydaktycznych);

zapewnienie szkołom niezbędnych mebli i środków technicznych;

tworzenie i uzupełnianie bibliotek szkolnych.

Ten kierunek działalności świadczy o tym, że stowarzyszenia faktycznie pełniły rolę narzędzia modernizacji protestanckich placówek edukacyjnych w Galicji.

Niezwykle ważna była opieka nad dziećmi z grup społecznie wrażliwych. Stowarzyszenia zajmowały się pomocą biednym uczniom (odzież, wyżywienie, opłacanie nauki), zakwaterowaniem dzieci-cudzoziemców, które uczyły się w szkołach protestanckich (na przykład przesiedleńców lub dzieci z sąsiednich krajów) oraz wsparciem sierot pozostających pod opieką wspólnot ewangelickich. Dzięki temu stowarzyszenia nie tylko zapewniały proces edukacyjny, ale także pełniły funkcję zabezpieczenia społecznego, co zbliżało je do współczesnych modeli edukacji integracyjnej i pedagogiki społecznej.²

Innowacyjnym rozwiązaniem jak na tamte czasy było utworzenie przez stowarzyszenia tzw. **«klas wsparcia» dla dzieci mniej uzdolnionych lub pozostających w tyle.** W rzeczywistości chodzi o wczesne formy pedagogiki korekcyjnej i integracyjnej, kiedy to uczniowie o różnych zdolnościach mieli możliwość uczenia się w odpowiednich warunkach. Świadczy to o wysokim poziomie świadomości pedagogicznej i postępowości myślenia organizatorów, wśród których kluczową rolę odgrywał Teodor Czekler.

W celu upowszechniania edukacji i wychowania ducha obywatelskiego społeczeństwo wprowadzało nietradycyjne jak na tamte czasy środki. Znanym przykładem jest decyzja Towarzystwa Stanisławowskiego o zakupie **aparatu fotograficznego** do użytku w szkole i społeczności. Był to krok

¹ Bericht des Evangelischen Kinderheimes in Stanislaw über das XVI. Anstaltsjahr. Stanislaw: Selbstverlag der Anstaltsleitung, 1912.

² Bericht des Evangelischen Kinderheimes in Stanislaw über das XV. Anstaltsjahr vom 1. September 1910 bis 31. August 1911 nebst Auszug aus der Jahresrechnung pro 1910/11. Stanislaw: Selbstverlag der Anstaltsleitung, 1911. Druck von And. Müller, Biala.

nowatorski, ponieważ fotografia stała się narzędziem pedagogiki wizualnej: zdjęcia wykorzystywano do ilustrowania lekcji, dokumentowania wydarzeń, kształtowania pamięci historycznej społeczności.

Stowarzyszenia wspierające szkolnictwo przyczyniły się do kształtowania wśród protestantów poczucia wspólnotowej odpowiedzialności i solidarności obywatelskiej. Ich działalność nie ograniczała się do pomocy szkołom, ale miała wychowawczy wpływ na samych członków: poprzez udział w stowarzyszeniu angażowali się w pracę społeczną, uświadamiali sobie wartość współpracy i poświęcenia dla dobra następnego pokolenia.

W ten sposób funkcjonalna rola stowarzyszeń wykraczała daleko poza samą pomoc edukacyjną. Były one katalizatorem życia społecznego, wcielając w życie pedagogiczne, społeczne i kulturowe zasady służby protestanckiej.

Bardzo znamienym przykładem jest założenie w Stanisławowie «Stowarzyszenia wspierania szkół protestanckich» (niem. *Verein zur Unterstützung der evangelischen Schule*), którego statut został zatwierdzony **25 lipca 1911 r.** Zgromadzenie założycielskie odbyło się **18 sierpnia 1911 r.** i już na początku działalności dołączyło do niego około **80 członków**.³

W statucie stowarzyszenia jasno określono jego zadania: **zwiększenie ilości materiałów dydaktycznych, rozbudowa biblioteki szkolnej, opieka nad ubogimi uczniami, zakwaterowanie dzieci obcokrajowców uczęszczających do lokalnej szkoły protestanckiej, utworzenie klas wsparcia dla dzieci mniej uzdolnionych lub mających trudności w nauce.**

Ponadto przewidziano współpracę z innymi instytucjami, w szczególności udział w rozbudowie protestanckiej szkoły podstawowej. Należy podkreślić, że stowarzyszenie świadomie **nie konkurowało z innymi klubami** (klubem niemieckim lub stowarzyszeniem im. Gustawa Adolfa), ale dążyło do zjednoczenia wszystkich sympatyków lokalnej szkoły w celu jej rozwoju.

Na szczególną uwagę zasługuje nowatorskie podejście do **wychowania ducha obywatelskiego**: zarząd postanowił zakupić **aparat fotograficzny**, który miał być wykorzystywany zarówno w procesie nauczania, jak i do «ogólnej edukacji ludności». Jest to jeden z wczesnych przykładów zastosowania technologii wizualnych w pedagogice Galicji na początku XX wieku.

Nadzwyczajne wsparcie i motywacja dla nauczycieli. Komitet zatwierdził **nadzwyczajne wsparcie** na zakup niezbędnych podręczników, co zapewniło skuteczne przygotowanie nauczycieli do egzaminów wyjazdowych. Ponadto przyznano stypendia dla utalentowanych praktykantów, na przykład w Biliz dla galicyjskich nauczycieli z Bagiusbergera. Świadczy to o tym, że Cekler i jego zespół przywiązywali wagę **do indywidualnego rozwoju pedagogów** i ich profesjonalnego rozwoju. Komitet systematycznie wypłacał zaliczki nauczycielom pod osobistą odpowiedzialność kasjera. Takie mechanizmy gwarantowały ciągłość dochodów nawet w trudnych sytuacjach, co potwierdza **pragmatyczne podejście do opieki społecznej** i zarządzania zasobami.

Wpływ na wynagrodzenia i status zawodowy nauczycieli. W ciągu ostatnich 8 lat działalności komitetu odnotowano **znaczny wzrost dochodów nauczycieli**. Na przykład w Stanisławie starszy nauczyciel otrzymywał 2920 koron w porównaniu z 1820 koronami wcześniej; drugi nauczyciel – 1880 koron w porównaniu z 1180 koronami; trzeci nauczyciel – 1880 koron w porównaniu z 900 koronami.⁴

Dane te pokazują systemowe wyrównanie wynagrodzeń zgodnie ze **stawkami państwowymi i poziomem kwalifikacji nauczycieli**, co podniosło **status zawodu i stabilność systemu szkolnego**.

Baza finansowa komitetu była tworzona dzięki darowiznom od międzynarodowych darczyńców (Niemcy, Szwajcaria), a także dzięki zaangażowaniu lokalnych społeczności. Świadczy to o strategicznym wykorzystaniu **zasobów społecznych** i projektów ukierunkowanych na stabilny rozwój szkół i nauczycieli. Cekler podkreślał znaczenie **ducha ewangelicznego wśród nauczycieli**, zaznaczając, że skupianie się wyłącznie na kwestiach materialnych może **podważać moralny i zawodowy**

³ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 1911. Nr. 9. S.150.

⁴ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 1911. Nr. 7. S.113.

potencjał kolektywu. Wzywał do współpracy, wzajemnego szacunku i zachowania harmonii między pastorami, nauczycielami i społecznościami.⁵

Warto zauważyć, że komitet zapewnił stabilne funkcjonowanie szkół protestanckich, wsparcie dla nauczycieli i rozwój infrastruktury edukacyjnej. Dzięki jego działalności **poprawiły się warunki pracy nauczycieli**, wzmocniono **stabilność społeczną i finansową szkoły**, stworzono **system koordynacji między społecznością, kościołem i nauczycielami**, który jest wczesną formą **zarządzania pedagogicznego**. Taka integracja **funkcji edukacyjnych, społecznych i organizacyjnych** potwierdza znaczenie działalności Czeklera dla rozwoju edukacji protestanckiej w Galicji i jej trwały wpływ na zawód nauczyciela.

W 1911 roku, z okazji **50-lecia patentu protestanckiego**, kierownictwo Komitetu Pomocy Szkolnej zainicjowało utworzenie **regularnego funduszu podstawowego**, który miał zapewnić stabilność finansową kasy szkolnej i zagwarantować ciągłość wypłat dla nauczycieli. W swoim przemówieniu pastor Czekler podkreślił, że utworzenie takiego funduszu jest nie tylko środkiem finansowym, ale także **etycznym i duchowym zobowiązaniem niemieckich protestantów**, mającym na celu wspieranie edukacji i zachowanie protestanckiej tożsamości w Galicji.⁶

W 1902 roku na corocznym zgromadzeniu **Galicyjskiego Towarzystwa Gustawa Adolfa** w Stanisławowie ogłoszono plan utworzenia **«Towarzystwa Misji Wewnętrznej w Galicji i Bukowinie»**. Inicjatywa ta wzorowała się na Górnoaustriackim Stowarzyszeniu Misji Wewnętrznej, którego celem była moralna, religijna i społeczna poprawa warunków życia diaspory poprzez chrześcijańskie miłosierdzie. Statut Towarzystwa, a mianowicie § 2, podkreślał: «Celem stowarzyszenia jest, w miarę możliwości, naprawianie szkód moralnych, religijnych i cierpień oraz zaspokajanie potrzeb duchowych diaspory poprzez chrześcijańskie miłosierdzie. Zaprasza wszystkich, którzy mają serce dla naszego Kościoła protestanckiego i odczuwają chrześcijańskie współczucie, aby pomogli w zaspokojeniu jego potrzeb, uczestnicząc w jego dziele miłości».⁷

Program działalności przewidywał **kompleksowy zakres inicjatyw społeczno-edukacyjnych**, wśród których znalazły się:

- rozpowszechnianie Pisma Świętego i książek edukacyjnych;
- zakładanie bibliotek protestanckich;
- edukacja sierot i dzieci znajdujących się w niebezpieczeństwie;
- opieka nad osobami niewidomymi, głuchymi i upośledzonymi umysłowo;
- umieszczanie dzieci diaspory w instytucjach protestanckich;
- zakładanie domów dla uczniów i studentów;
- organizacja placówek confirmacyjnych i szkół doskonalenia zawodowego;
- przygotowanie młodzieży do pomocy w kościele, szkole i misji wewnętrznej;
- wspieranie zwolnionych skazanych;
- tworzenie stowarzyszeń młodzieżowych i dziewczęcych oraz szkółek niedzielnych.

Gdyby cały plan został zrealizowany, Kościół mógłby osiągnąć **znaczący wzrost moralny i duchowy**, wzmocnić społeczność protestancką i skutecznie realizować swoją misję społeczną.

W jednym ze swoich przemówień T. Czekler podkreślił, że samopomoc jest fundamentem protestanckiego systemu szkolnego w Galicji. Postrzega ją jako element wychowania etycznego i duchowego, w którym społeczność uświadamia sobie swoją odpowiedzialność za zachowanie kultury, wiary i tożsamości narodowej. Czekler łączy wsparcie materialne ze strategią pedagogiczną, kładąc nacisk na aktywny udział wszystkich członków społeczności.

⁵ Landeskirchliches Archiv Hannover (LkAH), D 24, Nr. 299, Bericht und Bitte der deutschen evangelischen Gemeinde Stanislaw über das Jahr 1911, Stanislaw, Mai 1912.

⁶ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 1911. Nr. 5. S.88.

⁷ Zöckler T. Welche interne Mission erfüllt der Club? Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 1905. Nr. 5. S.50.

Szczególnie ważne jest, że autor zauważa: pomoc zewnętrzna, choć niezbędna, nie może zastąpić wewnętrznej odpowiedzialności społeczności. Jest to przekonujący przykład tego, jak protestancka tradycja edukacyjna łączy dyscyplinę, samodzielność i współpracę.

KLUCZOWE ZASADY SAMOPOMOCY SZKÓŁ PROTESTANCKICH WEDŁUG T. ZEKLERA:

KOMPONENT	ROLA/ZADANIE	PRZYKŁADY/DZIAŁANIA
SPOŁECZNOŚĆ	Główny podmiot samopomocy; odpowiedzialna za materialne i moralne wsparcie szkoły	- Zbiórka funduszy podczas wesel, chrzcin, świąt - Składki na potrzeby szkoły - Wspieranie nauczycieli i szkoły we wszystkich możliwych obszarach
NAUCZYCIELE	Podstawa pedagogiczna i wychowawcza szkoły; organizatorzy procesu nauczania	Zapewnienie wysokiego poziomu edukacji - Doradcy dla dzieci i dorosłych - Prowadzenie spraw administracyjnych i księgowych
PREZBITERIUM	Koordinacja działalności szkolnej w społeczności; kontrola efektywności	Zapewnienie współpracy między społecznością a szkołą - Wspieranie nauczycieli i uczniów Organizowanie zebrań i pomocy dla szkoły
STOWARZYSZENIA KOBIET	Dodatkowe źródło wsparcia i pomocy organizacyjnej	Wsparcie finansowe dla nauczycieli i szkół - Organizacja wydarzeń szkolnych i uroczystości - Rozpowszechnianie kultury poświęcenia i samopomocy
ZEWNĘTRZNE STOWARZYSZENIA	Dodatkowe zasoby i bodziec do lokalnej samopomocy	Stowarzyszenia Gustawa Adolfa - Niemieckie stowarzyszenie szkolne - Darowizny na wynagrodzenia, materiały edukacyjne, wyposażenie
ZASOBY FINANSOWE	Zapewnienie stabilnego rozwoju szkoły	Zbieranie składek szkolnych - Wykorzystanie darowizn i datków - Inwestycje w zaplecze materialno-techniczne (sale lekcyjne, meble, sprzęt sportowy)
WYCHOWANIE DUCHOWE I ODPOWIEDZIALNOŚĆ MORALNA	Kształtowanie wartości, patriotyzmu i oddania szkole	Wychowanie wiernych chrześcijan i świadomych członków społeczności Wspieranie tożsamości kulturowej i narodowej - Stymulowanie aktywnego udziału społeczności

W 1903 roku na walnym zgromadzeniu oddziału Towarzystwa Gustawa Adolfa we Lwowie utworzono Komitet wsparcia nauczycieli w Galicji. Inicjatywa powstała w związku z koniecznością zapewnienia stabilności materialnej i godności zawodowej galicyjskich nauczycieli protestanckich, którzy pracowali w warunkach ograniczonych dotacji państwowych i ciągłej presji katolickiego systemu edukacyjnego.⁸

Celem komitetu było: scentralizowanie przyjmowania wniosków o pomoc, zapewnienie sprawiedliwego podziału wsparcia finansowego wśród zasłużonych pedagogów, utrzymywanie kontaktów z kobiecymi stowarzyszeniami charytatywnymi, które regularnie przekazywały fundusze, oraz ochrona nauczycieli przed upokorzeniem moralnym, które wynikało z corocznych indywidualnych prośb o pomoc.

Szkoły protestanckie w Galicji odgrywały niezwykle ważną rolę w zachowaniu niemieckiej tożsamości protestanckiej wśród diaspory. W warunkach rozproszenia niemieckich rodzin wśród katolickiej ludności słowiańskiej państwowe szkoły bezwyznaniowe często sprzyjały asymilacji dzieci w środowisku katolickim.

«Jak łatwo ewangeliczne wrażenia, które dzieci otrzymały w domu, giną w katolickich szkołach! Jak łatwo szkoła wpływa na protestanckie rodziny, aby przeszły na katolicyzm!».⁹

⁸ Bericht und Bitte der evangelischen Kirchen- u. Schulgemeinde in Stanislaw 1916.

⁹ Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 1905. Nr. 5. S. 54. 1905.

Dlatego komitet podkreślał znaczenie zachowania prywatnego protestanckiego charakteru szkół, który gwarantował zachowanie zarówno tożsamości religijnej, jak i narodowej (niemieckiej). Nauczyciel miał być nie tylko pedagogiem, ale także duchowym przewodnikiem dla dzieci i społeczności, czego nie można było zapewnić w szkołach państwowych z katolicką kadrą.

Galicyjscy nauczyciele protestanczy pracowali w warunkach niskiego finansowania i niestabilności społecznej: wynagrodzenie było niewystarczające do utrzymania rodziny;

- nie przewidziano dodatków za staż pracy i emeryturę;
- wysokie wymagania dotyczące działalności pedagogicznej i parafialnej pozostawiały niewiele czasu na własne gospodarstwo lub dodatkowe zarobki.

Bez wsparcia organizacji charytatywnych wielu nauczycieli nie byłoby w stanie utrzymać swoich rodzin i wykonywać obowiązków zawodowych na odpowiednim poziomie. Stowarzyszenia kobiece w Wiedniu, Pradze, Dreźnie, Berlinie, Hamburgu i innych miastach regularnie wysyłały pomoc finansową, która miała kluczowe znaczenie dla przetrwania nauczycieli.

Opublikowany raport Komitetu Pomocy Szkolnej dla niemieckich gmin protestanckich w Galicji i Bukowinie za rok szkolny 1913/1914 odzwierciedla krytyczny stan życia edukacyjnego i religijnego w regionie spowodowany wydarzeniami wojennymi.

W dokumencie podkreślono, że przez długi czas niemieckie szkoły protestanckie w Galicji były wspierane przez lokalne społeczności, Stowarzyszenie Gustawa Adolfa i Niemiecki Związek Szkolny za Granicą. Jednocześnie rozpoczęcie działań wojennych doprowadziło do upadku sieci szkół i życia religijnego: znaczna część kolonii została zniszczona, miejscowa ludność ewakuowana lub zmuszona do ucieczki, a kościoły i szkoły pozostały bez duchowieństwa i nauczycieli.

Szczególnie trudna była sytuacja pedagogów. Znaczna część nauczycieli i pastorów, ze względu na zagrożenie życia, wyjechała do zachodnich ziem koronnych Austrii (Dolna i Górna Austria, Morawy, Czechy, Styria, Tyrol). Chociaż części uchodźców udało się tymczasowo zapewnić miejsca pracy w szkołach, ogólnie liczba wolnych stanowisk okazała się niewystarczająca. Rodziny nauczycieli powołanych do wojska znalazły się w skrajnie trudnej sytuacji materialnej: społeczności, które wcześniej je utrzymywały, zostały rozproszone, a jedynym źródłem pomocy były ograniczone dotacje państwowe.¹⁰

W raporcie zwrócono szczególną uwagę na problem edukacji dzieci. Około 8 tys. uczniów szkół protestanckich w Galicji i Bukowinie pozostało bez możliwości nauki. Szkoły państwowe zachodnich ziem koronnych nie były w stanie zintegrować znacznej liczby dzieci-uchodźców ze względu na przepełnienie uczniów, a także brak warunków do edukacji religijnej. Jako alternatywę zaproponowano utworzenie klas pomocniczych lub oddzielnych szkół dla protestanckich dzieci-uchodźców. Pierwsza tego typu placówka została otwarta w Hallnaykirchen koło Linzu dla wychowanków sierocińca ze Stanisława.

Część finansowa sprawozdania potwierdza, że całkowity dochód Komitetu wyniósł 20 794 koron i 52 hellery (w poprzednim roku – 21 195 koron i 60 hellery). Największymi darczyńcami pozostały Stowarzyszenie Gustawa Adolfa, niemieckie stowarzyszenia zagraniczne, Unia Luterńska i szwajcarskie stowarzyszenia protestanckie. Pomimo względnej stabilności dochodów, wydatki wzrosły w związku ze wzrostem liczby nauczycieli, potrzebą podwyższenia wynagrodzeń i ogólnym wzrostem kosztów utrzymania.¹¹

W podsumowaniu autorzy raportu podkreślają znaczenie zachowania i odbudowy niemieckiej sieci szkół protestanckich w Galicji i Bukowinie po zakończeniu działań wojennych. Postrzegają szkołę jako kluczowy czynnik tożsamości kulturowej i religijnej społeczności, a także jako gwarancję przyszłego rozwoju społecznego i duchowego.

¹⁰ Landeskirchliches Archiv Hannover (LkAH). D 24, Nr. 299. Bericht und Bitte des Schulhilfskomitees für die deutschen evangelischen Gemeinden Galiziens und der Bukowina pro 1910-1911.

¹¹ Bericht und Bitte des Schulhilfskomitees für die deutschen evangelischen Gemeinden Galiziens und der Bukowina für das Jahr 1913/1914. Biała und Stanislaw, Oktober 1914.

Wnioski i perspektywy badań. Stowarzyszenia wspierające protestanckie szkolnictwo, założone przez Teodora Czeklera, odegrały ważną rolę w zachowaniu i rozwoju sieci edukacyjnej protestanckich społeczności Galicji na początku XX wieku, zapewniając ciągłość tradycji duchowo-edukacyjnej w warunkach wojennych kataklizmów i przemian społeczno-politycznych. Metodologiczna wartość ich działalności polegała na tworzeniu modeli procesu edukacyjnego, które łączyły wartości chrześcijańsko-etyczne, troskę o dzieci i nauczycieli oraz strategiczne dążenie do integracji z europejską przestrzenią kulturalno-edukacyjną. Społeczno-pedagogiczny wymiar pracy komitetów pomocy szkolnej przejawiał się w rozwiązywaniu pilnych problemów związanych z zabezpieczeniem materialnym nauczycieli, wsparciem dla dzieci-uchodźców, odbudową infrastruktury edukacyjnej po I wojnie światowej. Niemieckie ośrodki kulturalno-edukacyjne w Galicji pełniły nie tylko funkcję edukacyjną i wychowawczą, ale także identyfikacyjną, przyczyniając się do zachowania tożsamości narodowej i wyznaniowej społeczności protestanckich. Działalność tych stowarzyszeń można uznać za nowatorski model interakcji społeczno-pedagogicznej, łączący oświecenie, opiekę i pośrednictwo kulturowe, co sprawia, że doświadczenie Teodora Czeklera jest aktualne również dla współczesnych praktyk edukacyjnych i opiekuńczych w warunkach kryzysowych.

Wykaz wykorzystanej literatury:

1. Bericht des Evangelischen Kinderheimes in Stanislaw über das XVI. Anstaltsjahr. Stanislaw: Selbstverlag der Anstaltsleitung, 1912.
2. Bericht des Evangelischen Kinderheimes in Stanislaw über das XV. Anstaltsjahr vom 1. September 1910 bis 31. August 1911 nebst Auszug aus der Jahresrechnung pro 1910/11. Stanislaw: Selbstverlag der Anstaltsleitung, 1911. Druck von And. Müller, Biala.
3. Bericht und Bitte der evangelischen Kirchen- u. Schulgemeinde in Stanislaw. 1916.
4. Bericht und Bitte des Schulhilfskomitees für die deutschen evangelischen Gemeinden Galiziens und der Bukowina für das Jahr 1913/1914. Biala und Stanislaw, Oktober 1914.
5. Landeskirchliches Archiv Hannover (LkAH), D 24, Nr. 299, Bericht und Bitte der deutschen evangelischen Gemeinde Stanislaw über das Jahr 1911, Stanislaw, Mai 1912.
6. Landeskirchliches Archiv Hannover (LkAH). D 24, Nr. 299. Bericht und Bitte des Schulhilfskomitees für die deutschen evangelischen Gemeinden Galiziens und der Bukowina pro 1910-1911.
7. Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw.1911. Nr. 9. S.150.
8. Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw.1911. Nr. 7. S.113.
9. Zöckler T. *Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen.* Stanislaw.1911. Nr. 5. S.88.
10. Zöckler T. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw.1905. Nr. 5. S.54. 1905.
11. Zöckler T. Welche interne Mission erfüllt der Club? *Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen.* Stanislaw.1905. Nr. 5. S.50.

Отримано: 23.10.2025
 Прийнято до друку: 18.11.2025
 Опубліковано: 29.12.2025